

Jarosław A. Superson

Woda w czasie Mszy świętej : znak wody i jej symbolika

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 20/1(43), 71-81

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. JAROSŁAW A. SUPERSON SAC
Kraków, UPJP II

WODA W CZASIE MSZY ŚWIĘTEJ¹ Znak wody i jej symbolika

Wody symbolizują wszelką potencjalność. Są one *fons et origo* — rezerwuarem wszystkich możliwych postaci istnienia: poprzedzają każdą formę i stanowią podwalinę jakiegokolwiek procesu stwarzania świata. Najdoskonalszym obrazem dzieła stworzenia jest Wyspa, nagle „wyłaniająca się” pośród wód².

Mircea Eliade

Nie tak dawno, gdyż 23 lutego 2013 r., zmarł kard. Julien Ries, pozostawiając po sobie bogatą spuściznę naukową, 645 różnych publikacji. Był on wieloletnim profesorem na Uniwersytecie Katolickim w Louvain-la-Neuve, uczonym zajmującym się historią religii³. Jego priorytetowym tematem badań był człowiek jako *homo religiosus*⁴. W swoim monumentalnym, kilkutomowym dziele opublikowanym w języku włoskim, w książce pt. *Le costanti del sacro* („Stałe *sacrum*” — tł. aut.) w rozdziale mówiącym o symbolizmie, symbolach i środowisku naturalnym, wskazuje na dwie trylogie, struktury kosmiczne, obdarzone symbolizmem sakralnym. Pierwszą trylogię stanowią komponenty środowiska uniwersalnego. Są to: nieboskłon, ziemia i światło, natomiast drugą tworzą: góra, drzewo i woda. Zdaniem profesora „te dwie trylogie są podporami hierofanii, to jest środkami, poprzez które realizują się objawienia *sacrum*”⁵ i obie mają bardzo bogatą symbolikę, chociaż druga trylogia w swoim kontekście geograficznym jest bardziej ograniczona⁶.

Zdaniem Juliena Riesa kult związany z wodą i jej symbolika, znane już w epoce neolitu, a potem zakorzenione powszechnie i podświadomie w kulturze greckiej,

¹ Niniejszy tekst, nieco poddany korektom, został przedstawiony w formie prezentacji podczas Festiwalu Nauki 16 maja 2013 r. w siedzibie Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

² M. ELIADE, *Obrazy i symbole. Szkice o symbolizmie magiczno-religijnym*, tł. M. i P. Rodakowie, Warszawa 1998, s. 177.

³ Por. *Śp. kard. Julien Ries*, OsRomPol 34 (2013), nr 3–4 (351), s. 61.

⁴ Por. L. SCARAFFIA, *Julien Ries e il centro della ricerca antropologica. L'uomo religioso*, OsRoml 152 (2012), nr 41, s. 1; R. FONTOLAN, *Un contatto che rivela una realtà superiore. A colloquio con il cardinale Julien Ries, fondatore dell'antropologia del sacro*, OsRoml 152 (2012), nr 179, s. 4.

⁵ J. RIES, *Le costanti del sacro*, t. I: *Simbolo*, w: *Opera omnia*, t. IV/1, (Di fronte e attraverso 807), Milano 2008, s. 134.

⁶ *Tamże*.

został „zaaprobowany” przez Kościół, który nadał im nowy kierunek. Spojrzenie chrześcijańskie koncentruje się na wodach chrzcielnych i ich symbolice. Zanurzenie w nie sprawia umieranie, ale zarazem wyjście z nich inicjuje życie Boże⁷.

Zgromadzenie liturgiczne zebrane na sprawowanie Eucharystii w okresie wielkanocnym, które wspominało i aktualizowało śmierć Jezusa Chrystusa na wzgórzu Golgoty i podnosiło „drzewo krzyża, na którym zawisło Zbawienie świata”⁸, a także zostało zanurzone w źródłach odrodzenia, poznając także symbolikę wody chrzcielnej, nadal styka się z wodą lub wspomina o niej w swoich modlitwach.

1. Aspersja

W *Mszale rzymskim dla diecezji polskich* spotykamy rubrykę, która przynagla celebransą, aby w niedzielę dokonał obrzędu poświęcenia wody i pokropił nią wiernych. Obrzęd ten ma miejsce na początku Mszy, sprawowanej bądź to w sobotę wieczorem, bądź w niedzielę. Euchologia — modlitwa poświęcenia brzmi następująco:

Panie, Boże wszechmogący, wysłuchaj łaskawie prośb swojego ludu, który wspomina wspaniałe dzieło stworzenia i jeszcze wspanialsze dzieło odkupienia i pobłogosław tę wodę. Stworzyłeś ją, aby przez nią użyźniać ziemię oraz wzmacniać i oczyszczać nasze ciała. Woda była również narzędziem Twojego miłosierdzia: przez nią wyprowadziłeś Twój lud z niewoli i ugasiłeś jego pragnienie na pustyni. Prorocy zapowiedzieli wodę jako znak nowego przymierza, które miałeś zawrzeć z ludźmi. Przez wodę, którą Chrystus uświęcił w Jordanie, odnowiłeś w odradzającej kąpeli chrztu naszą upadłą naturę. Niech ta woda przypomina nam przyjęty chrzest, abyśmy się radowali z naszymi braćmi ochrzczonymi w czasie uroczystości wielkanocnych. Przez Chrystusa, Pana naszego. W. Amen⁹.

Nie jest łatwo wskazać, jakie były powody powstania obrzędu aspersji. Obrzęd ten może nawiązywać do pokropienia wiernych wodą chrzcielną podczas udzielania sakramentu chrztu, co było znane już w połowie III w., czy też pokropienia mieszkań wodą świeconą. Praktykę tę stosowano w Rzymie w V w.¹⁰ W kościołach klasztornych w VIII w. dyżurujący hebdomadariusz przed Mszą św. konwentualną uświęcił wodę, którą potem skrapiał ołtarz i zgromadzenie. W IX w. zwyczaj ten jest już obecny w kościołach parafialnych na Zachodzie, a w Polsce świadczy o nim *Pontyfikał plocki* pochodzący z XII w.¹¹ Bp Nanker nakazuje go stosować w Krakowie (1320 r.) każdej niedzieli¹². O ile do Soboru Watykańskiego II obrzęd *Asperges* był

⁷ Por. *tamże*, s. 133–134.

⁸ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, Poznań 1986¹, s. 141.

⁹ *Tamże*, s. (3).

¹⁰ Por. J. MIECZKOWSKI, *Niedzielną sumą*, RBL 62 (2009), nr 3, s. 187.

¹¹ Por. J. BOGUNIEWSKI, *Aspersja niedzielna w rozwoju historycznym*, w: W. ŚWIERZAWSKI (red.), *Mysterium Chrysti*, t. III: *Msza święta*, Kraków 1993, s. 210–211.

¹² Por. P. SZCZANIECKI, *Służba Boża w dawnej Polsce*, Poznań – Warszawa – Lublin 1962, s. 39.

sprawowany przez szczególnych kapłanów odzianych w odpowiednie liturgiczne szaty i tylko przed Mszą św. główną¹³, o tyle zgodnie z posoborową odnową liturgiczną *Obrzęd poświęcenia wody i pokropienia wiernych* jest włączony integralnie w strukturę Mszy św. i może być wykonywany przez każdego celebransa sprawującego Eucharystię w niedzielę. Zastępuje on akt pokuty mieszczący się w *Obrzędach wstępnych*¹⁴.

Treść powyżej zacytowanej modlitwy wyraża świadomość co do wody, jaką ma zgromadzenie. Świadomość ta jest bardzo bogata i uformowana na *opus Dei* w świecie. Dla zgromadzonych woda wpisana jest nie tylko w dzieło stworzenia, ale i dzieło odkupienia.

Stworzona woda użyźnia ziemię oraz wzmacnia i oczyszcza ludzkie ciało, ale w historii Izraela jej charakterystyka została poszerzona. Woda stała się narzędziem miłosierdzia wszechmogącego Boga wyrażonego podczas *exodusu*: czy to przez przejście wód, czy to poprzez ugaszenie pragnienia kroczących ku Ziemi Obiecanej.

Woda była także treścią mów proroków. Prorok Ezechiel mówi, że Lud Boży, zgromadzony ze wszystkich narodów, zostanie pokropiony czystą wodą. Następnie członkowie tego Ludu otrzymają nowe serca i nowego ducha (por. Ez 36,24-26). Jeremiasz natomiast mówi o przyprowadzonych do strumienia wody (por. Jr 31,9), a Izajasz — o tryskających źródłach dla powracających z wygnania (Iz 49,10). Dlatego woda w myśli proroków to dar od Boga, który wskazuje na odrodzenie Ludu Bożego, a samo jej obfite posiadanie jest gwarantem życiodajnego przymierza Boga z Ludem.

Wkroczenie Jezusa Chrystusa w wody graniczne rzeki Jordan to nowy punkt w myśli o wodzie. Syn Boży, który przyszedł w ciele, nad którym brzmi głos Boga Ojca i objawia się znak Ducha, stojąc w wodzie, uświęca wodne środowisko. Teofania w Jordanie „to znak naszego zbawienia poprzez odrodzenie z wody i z Ducha Świętego”¹⁵. Dla chrześcijanina kąpiel chrzcielna, spotkanie z Jezusem Chrystusem („gdy ktoś chrzci, sam Chrystus chrzci”, KL 7), jest kardynalnym przejściem, nowym narodzeniem i zapisaniem do rodziny dzieci Bożych¹⁶. Dzięki temu spotkaniu z Chrystusem w kąpeli natura ludzka została odnowiona.

Dlatego woda poświęcona na początku Mszy św. przypomina wszystkim zgromadzonym o łasce chrztu, jaką w swoim życiu otrzymali. Równocześnie woda ta

¹³ Por. J.M. JONCAS, *Canti*, w: A.J. CHUPUNGCO (red.), *Scientia Liturgica. Manuale di Liturgia*, t. III: *L'Eucaristia*, Casale Monferrato 1998, s. 226–227.

¹⁴ Por. *Mszal rzymski*, s. (2)–(3); *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego, oraz wskazania Episkopatu Polski*, Poznań 2006, s. 27.

¹⁵ A. BERGAMINI, *Chrystus świętem Kościoła. Rok liturgiczny. Historia, celebrowanie, teologia, duchowość, duszpasterstwo*, tł. K. Kubis, Kraków 2003, s. 168.

¹⁶ Por. *Obrzędy chrztu dzieci, dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2004³, s. 9.

przypomina o tych wszystkich, którzy zostali ochrzczeni w czasie ostatnich uroczystości wielkanocnych. W ten sposób krople poświęconej wody spadające przy użyciu kropidła „nie zraszają, ale przynaglają do radości” z tych i z tymi, którzy ostatnio powiększyli grono wspólnoty Kościoła.

Warto przypomnieć celebransom w Polsce, że wszyscy mają być pokropieni poświęconą wodą. Wpierw sam prezbiter kropi siebie, a potem wszystkich zebranych. W Polsce przyjęł się zwyczaj podawania wody święconej osobom duchownym, jednak już w 1698 r. dekretem Świętej Kongregacji Rytów został zakazany. Jak podkreślał ks. Józef Wacław Boguniowski SDS — wieloletni profesor Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, zakaz ten nadal obowiązuje¹⁷.

2. Podczas przygotowania darów

Diakon lub prezbiter, wlewając wino i nieco wody do kielicha, mówi: „Przez to misterium wody i wina daj nam, Boże, udział w bóstwie Chrystusa, który przyjął nasze człowieczeństwo”¹⁸.

Hebrajczycy zgromadzeni podczas spożywania Wieczery Paschalnej kielich błogosławieństwa komponowali z wina i wody¹⁹. Był to najbardziej uroczysty z 4 kielichów wypijanych podczas uczy. Uczni skłaniają się uważać, że to przy nim Mistrz z Nazaretu wypowiedział słowa odnośnie swojej Krwi²⁰. W kulturze narodów zamieszkujących wokół Morza Śródziemnego zawsze dolewano nieco wody do gęstego wina. Kościół u swych początków także zachowywał ten zwyczaj, nie wiążąc z nim żadnej symboliki. Dopiero w późniejszych czasach dolewanie wody do wina nabrało symbolicznego znaczenia²¹. Wzmianki o dolewaniu wody do wina i towarzyszącej temu modlitwie pochodzą z przełomu VIII i IX w.²² Rzymski *Ordo Romanus I* wskazuje, że wino pochodziło z darów od wiernych, zaś naczynie z wodą subdiakon odbierał od dyrygenta chóru i przekazywał ją archidiakonowi, który wlewał jej nieco do kielicha z winem²³. Stąd pod koniec VII w. w Rzymie wody w darze nie zanoszono. Nie była ona darem od zgromadzonych wiernych, tak jak chleb i wino.

¹⁷ Por. BOGUNIOWSKI, *Aspersja niedzielna w rozwoju historycznym*, s. 214.

¹⁸ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 15*.

¹⁹ Por. J. JANICKI, *U początków Kościoła*, Kraków 2002, s. 117.

²⁰ Por. J. DROZD, *Ostatnia Wieczera. Nowa Pascha* (Attende Lectioni 4), Katowice 1977, s. 109–110.

²¹ Por. J. JANICKI, *Obrzędy liturgii Mszy świętej*, w: ŚWIERZAWSKI (red.), *Mysterium Chrysti*, t. III: *Msza święta*, s. 248.

²² Por. V. RAFFA, *Liturgia ucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla pastrale pratica* (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia 100), Roma 1998, s. 353.

²³ Por. B. MOKRZYCKI, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, Warszawa 1983, s. 518.

Tomasz z Akwinu w swojej *Sumie teologicznej*, w części dotyczącej Eucharystii, o dolewaniu wody do wina twierdzi (z. 74, art. 8):

Ad 1. Sakrament ten spełnia funkcję znaku w sposób wystarczający, jeżeli wodę dostrzegamy w chwili wlewania jej do kielicha. Po zmieszaniu z winem natomiast obecność wody nie powinna być dostrzegalna dla zmysłów.

Ad 2. Gdybyśmy wcale nie dolewali wody, wykluczilibyśmy symbol tego, co się dokonuje, usunęlibyśmy znak włączenia ludu w Chrystusa.

Ad 3. Wlanie wody do beczki nie oznaczałoby omawianej tajemnicy w sposób wystarczający. Trzeba ją wlać w czasie celebracji²⁴.

Słowa wyżej podanej mszalnej modlitwy są wypowiedziane po cichu. Jest to kapłańska modlitwa osobista. W swej treści wskazuje ona na misterium — tajemnicę wcielenia Jezusa Chrystusa, który ma dwie natury. Symbolizują to dary złożone na ołtarzu. Misterium to dotyka także życia ludzkiego, które łączy się z bóstwem Chrystusa, także poprzez przemienienie. Sama modlitwa w sposób rytualny zostanie wysłuchana, spełniona, w momencie uczestnictwa przemienionych w Ciele Chrystusa²⁵, które wskazuje na głębokie zjednoczenie Chrystusa i Kościoła.

3. Obmycie rąk — *lavabo*

W *Mszale rzymskim dla diecezji polskich* czytamy: „Obmyj mnie, Panie, z mojej winy i oczyść mnie z grzechu mojego”²⁶.

To wspomniany już zapis *Ordo Romanus I* mówi, że po odebraniu przez papieża i jego pomocników przyniesionych darów: chleba i wina, które przynosili wszyscy wierni, ich dłonie były myte²⁷. Myciu temu nie towarzyszyła żadna modlitwa. Dłonie odbierających były pobrudzone od mąki i drobnych okruszków pieczywa. Nie było to więc symboliczne obmycie, ale praktyczne. Chciano celebrować Eucharystię czystymi rękoma.

W IX w. na Zachodzie wraz z rozwojem liturgii pojawiają się w niej silne tendencje indywidualistyczne i elementy osobistej pobożności, które wyraziły się powstaniem i rozwojem apologii. *Apologiae sacerdotis* w czasie ofertorium, zanoszone zazwyczaj przez kapłana, miały pomniejszyć jego niegodność jako składającego ofiarę i bardziej zwrócić na niego uwagę²⁸. Jak zauważa Bogusław Nadol-

²⁴ Św. TOMASZ AKWINU, *Eucharystia* (3; Q. 73-83), (seria: Św. TOMASZ Z AKWINU, *Suma Teologiczna*, S. BELCHA [red.], t. XXVIII), London 1974, s. 38.

²⁵ Por. V. RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa: dalla storia e dalla teologia alla praxiale pratica* (Bibliotheca Ephemerides Liturgicae. Subsidia 100), Roma 1998, s. 353-355.

²⁶ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 16*.

²⁷ Por. MOKRZYCKI, *Droga chrześcijańskiego wtajemniczenia*, s. 518.

²⁸ Por. E. CATTANEO, *Introduzione alla storia della liturgia occidentale* (Liturgica 2), Roma 1969, s. 187.

ski, miało to związek także z rozwijającą się myślą ariańską i reakcją na nią²⁹. Już w XII w. podczas ofertorium wypowiadano wersety z Ps 25,6-12 (*Lavabo inter innocentes ...*)³⁰.

Theodor Klauser widzi w apologiach artykułowanych podczas ofiarowania darów samooskarżania skierowane ku sobie i twierdzi, że trudno w nich dostrzec jakąś wyjątkową treść, „wartość znaczącą” dla całości euchologii zawartej we Mszy św.³¹

Dzisiaj kapłan, wypowiadając cicho werset Ps 51,4: „Obmyj mnie, Panie, z mojej winy i oczyść mnie z grzechu mojego”, wyraża pragnienie wewnętrznego oczyszczenia dla siebie³². Mamy więc do czynienia z osobistym aktem pokuty ponownym przez kapłana, ale i z wyraźną myślą katechetyczną³³.

4. Epikleza w czasie II Modlitwy eucharystycznej

Epikleza jest modlitewnym wezwaniem skierowanym do Ojca, by zesłał Ducha Świętego dla uświęcenia złożonych na ołtarzu mszalnym darów chleba i wina i przemienienia ich w ciało i krew Chrystusa oraz dla pełniejszego zjednoczenia w Kościele przyjmujących te święte Dary³⁴.

W polskim mszale czytamy: „Uświęć te dary mocą Twojego Ducha, aby stały się dla nas Ciałem i Krwią naszego Pana Jezusa Chrystusa”³⁵. Oryginalna wersja łacińska w *editio typica* mówi nieco inaczej: *Haec ergo dona quaesumus, Spiritus tui rore sanctifica, ut nobis Corpus et Sanguis fiant Domini nostri Iesu Christi*³⁶. Tekst ten można przetłumaczyć: „Zatem prosimy, uświęć te dary rosą Twojego Ducha, aby stały się dla nas Ciałem i Krwią Pana naszego Jezusa Chrystusa”.

W Kanonie rzymskim, przy pomocy którego przez wieki Kościół na Zachodzie sprawował Eucharystię, nie ma mowy o rosie Ducha. O rosie Ducha Świętego

²⁹ Por. B. NADOLSKI, *Apologie w celebracji eucharystycznej jako pozasakramentalne formy pokuty*, RBL 39 (1976), nr 2–3, s. 90.

³⁰ Por. RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa*, s. 361–362.

³¹ Por. T. KLAUSER, *La liturgia della Chiesa occidentale. Sintesi storica e riflessioni*, Torino 1971, s. 145.

³² Por. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, s. 35.

³³ Por. RAFFA, *Liturgia eucaristica. Mistagogia della Messa*, s. 362.

³⁴ K. MATWIEJUK, *Epikleza w modlitwach eucharystycznych*, w: H.J. SOBECZKO (red.), *Modlitwy eucharystyczne Mszału rzymskiego. Dzieje – teologia – liturgia* (Opolska Biblioteka Teologiczna 80), Opole 2005, s. 148–149.

³⁵ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 316*.

³⁶ *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, editio typica, Typis Polyglottis Vaticanis 1970, s. 457; *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum Ioannis Pauli PP. II cura recognitum*, editio typica tertia, Typis Vaticanis 2002, s. 580–581.

wspomina *Missale Gothicum*, a jest to zapis sprawowania Mszy św. w starożytnej Hiszpanii³⁷.

Rosa to krople wody osadzone na jakiejś powierzchni. Jeśli jest to teren pustyński, wówczas od intensywności i ilości rosy zależy życie. Jeśli przez długi okres nie pada deszcz, wówczas rosa go zastępuje.

W modlitwie eucharystycznej rosa to skuteczny opad Ducha Świętego. On przeniknie święte dary i przemieni je w sakrament Ciała i Krwi Pana.

W języku polskim ta część anafory jest dość uboga. Mówi tylko o „uświęceniu mocą Twojego Ducha”³⁸. Wydaje się, że mszał włoski lepiej oddaje działanie Ducha, chociaż Enrico Mazza i do niego wnosi zastrzeżenia. Umieszczono w nim sformułowanie *l'effusione del tuo Spirito*³⁹ („wylanie twojego Ducha” — tł. aut.). Właśnie zastąpienie terminu „rosa” pojęciem „wylanie” umniejsza zadanie przywołujące obraz znany z lektury Oz 15,6; Iz 55,10-11. Tekst łaciński jest bardziej sugestywny: stanie się to na obraz rosy, która zrasza i nawadnia⁴⁰. Jest także bardziej biblijny, gdyż odwołuje się do płodności i skuteczności wylania Ducha Świętego.

Można rzec: jeśli rosa nie opadnie („niech słowo me opada jak rosa” — śpiewa Mojżesz, Pwt 32,2), dar Ducha Świętego nie uświęci złożonych darów, a wówczas nie ma życiodajnego pokarmu dla zgromadzonych na Mszy św.

Warto wiedzieć, że w Kościele wschodnim to podczas wypowiedzania epiklezy następuje przemiana; w Kościele na Zachodzie „formą konsekracyjną są Jezusowe słowa ustanowienia Eucharystii w wielkoczwartkowym Wieczerniku”⁴¹.

5. „Pamiętaj, Panie”

W jedynej modlitwie eucharystycznej, jakiej używał Kościół na Zachodzie, Kanonie rzymskim, jest umieszczona modlitwa (*Hanc igitur*) wypowiedziana przez ka-

³⁷ Por. E. MAZZA, *Le odierne Preghiere Eucaristiche*, t. I: *Struttura, fonti, teologia*, Bologna 1991, s. 205–206. Jak podaje Jerzy Stefański, prace nad komponentem łączącym *Sanctus* ze słowami konsekracji stwarzały problemy redaktorom nowych modlitw eucharystycznych. Jednym ze współodpowiedzialnych za redakcję II Modlitwy eucharystycznej był Pierre Jounel, który wskazał źródło tekstu *fons omni sanctitatis*, mianowicie *Liber Mozarabicus Sacramentorum*, czyli podczas pracy redakcyjnej dla części przed słowami konsekracji przede wszystkim skorzystano z liturgicznej tradycji mozarabskiej. Por. J. STEFAŃSKI, *Modlitwy eucharystyczne w posoborowej reformie liturgicznej*, Gniezno 2002, s. 82.

³⁸ *Mszal rzymski dla diecezji polskich*, s. 316*.

³⁹ CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Messale Romano riformato a norma dei decreti del Consilio Ecumenico Vaticano II e promulgato da Papa Paolo VI*, Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1984², s. 394.

⁴⁰ Por. E. MAZZA, *Le odierne Preghiere Eucaristiche*, t. I: *Struttura, fonti, teologia*, Bologna 1991, s. 206.

⁴¹ MATWIEJUK, *Epikleza w modlitwach eucharystycznych*, s. 149.

plana tylko podczas oktawy wielkanocnej i oktawy Zesłania Ducha Świętego⁴². Mówiła ona o „odrodzonych z wody i Ducha Świętego” — nowo ochrzczonych⁴³.

Również w niektórych modlitwach eucharystycznych ogłoszonych po Soborze Watykańskim II i opublikowanych w językach narodowych można dostrzec wśród szczególnych modlitw wstawienniczych zapis podobnej treści. Brak go w nowych modlitwach eucharystycznych umieszczonych w *editio typica* Mszału rzymskiego. Modlitwę tę odmawia się tylko w czasie oktawy wielkanocnej. Jest ona umieszczona w II i III Modlitwie eucharystycznej⁴⁴ i mówi także o „odrodzonych z wody i Ducha Świętego”. Sformułowanie to lekko zmodyfikowane pochodzi z Ewangelii św. Jana (por. 3,5), z dialogu Jezusa Chrystusa z Nikodemem. Nauczyciel z Nazaretu uczy w niej Nikodema o nowej jakości narodzin, które prowadzą do wejścia do królestwa Bożego.

„Jeśli się ktoś nie narodzi z wody i Ducha, nie może wejść do królestwa Bożego”. (...) Narodziny, o których mówi Jezus, to nie narodziny z ciała, z niskości, ale z góry, z Ducha. Chrzt Jezusa, poza tym, że dokonuje się przez wodę — woda u Jana jest symbolem życia (4,14; 7,37-39; 19,34; por. Ez 36,25-27), będzie w Duchu, który jest Boskim ogniem miłości (por. 1,33)⁴⁵.

Pierwotnym i nadal zalecanym dniem udzielania chrztu jest Wigilia Paschalna⁴⁶. Wskazana modlitwa podkreśla ten fakt w czasie oktawy wielkanocnej i w sposób modlitewny podczas sprawowania sakramentu paschalnego — Eucharystii, przypominając zarazem o sakramencie chrztu i jego także paschalnym charakterze. Kościół zgromadzony na Eucharystii poprzez kapłańską eucharystię przypomina o „odrodzonych” w ostatnim czasie, jak i o sobie — Ciele odrodzonym. W ten sposób modlitwa dotyczy wszystkich zgromadzonych. Sama zaś modlitwa adresowana do Boga wskazuje również skutek odrodzenia z wody i Ducha, co wiąże się z odpuszczeniem wszystkich grzechów⁴⁷.

⁴² Por. *Messale Romano latino – italiano per le domeniche e feste*, Roma 1965, s. 349–350.

⁴³ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, cz. I, Warszawa 2001², s. 837–838.

⁴⁴ Por. *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 318*, 325*.

⁴⁵ S. FAUSTI, *Rozważaj i głos Ewangelii. Wspólnota czyta Ewangelie według św. Jana*, tł. B.A. Gancarz, Kraków 2005, s. 75.

⁴⁶ Por. *Wprowadzenie teologiczne i pastoralne, w: Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Katowice 2004³, s. 22.

⁴⁷ O ile w mszale dla diecezji polskich modlitwa ta umieszczona w II i III Modlitwie eucharystycznej jest taka sama i rozpoczyna się od „Pamiętaj, Panie”, czyli odwołuje się do „pamięci Boga”, o tyle w mszale włoskim nie ma takiej jednolitości. W II Modlitwie eucharystycznej modlitwa, owszem, rozpoczyna się od *Ricordati anche dei nostri fratelli* („Pamiętaj także o naszych braciach” — tł. aut.), ale w III Modlitwie eucharystycznej badana modlitwa zaczyna się od *Conferma nell'impegno cristino i tuoi figli* („Utwierdź w chrześcijańskich zadaniach twoich synów” — tł. aut.). „Pamiętaj” „przynagla” (Boga) do działania? „Utwierdź” lepiej wyraża Boże działanie. Co więcej, jest wskazany kierunek tego nieustannego utwierdzającego działania Boga: to zadania chrześcijańskie. Por. *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 318*, 325*; CONFERENZA EPISCOPALE ITALIANA, *Missale Romano riformato a norma dei decreti del Concilio Ecumenico Vaticano II*, s. 399, 407.

6. *Vasculum*

Kompendium liturgii praktycznej ukształtowane na podstawie nauczania o liturgii od czasów reformy trydenckiej do Soboru Watykańskiego II przypomina o naczyniu z wodą, które ma być umieszczone obok tabernakulum — miejsca, gdzie przechowywany jest Najświętszy Sakrament. Obok naczynia miał być puryfikaterz⁴⁸. W Polsce naczynie to jest nazywane *vasculum*.

W tej wodzie rozdający Komunię św. obmywają palce, które dotykały Najświętszej Eucharystii⁴⁹. Podczas tego obmycia nie wypowiadają oni żadnych modlitw. Samo więc obmycie ma znaczenie praktyczne. Rozdający chcą, aby partykuły Komunii św. nie zostały na ich dłoniach podczas kolejnych czynności dnia.

Chociaż brak jest szczegółowych przepisów, to — zdaniem Chwalisława Zielińskiego — „naczynie po każdorazowej zmianie wody musi być oczyszczone, szczególnie ze zbierających się na brzegach wody kruszynek”, a „wkładanie [do niego] kawałka gąbki jest niehigieniczne i niestosowne ze względu na partykuły Hostii”⁵⁰.

7. Puryfikacja

Puryfikacja to nic innego, jak oczyszczenie i uporządkowanie naczyń liturgicznych: pateny, kielicha, czy puszki. Zazwyczaj puryfikacji dokonuje kapłan z boku ołtarza lub na kredensie⁵¹. Akolita czynność tę wykonuje na kredensie⁵². Podczas tej czynności wykonujący mówi po cichu: *Quod ore sumpsimus, Domine, pura mente capiamus, et de munere temporalis fiat nobis remedium sempiternum*⁵³.

W Mszale polskim czytamy: „Panie, daj nam czystym sercem przyjąć to, co spożyliśmy ustami i dar otrzymany w doczesności niech się stanie dla nas lekarstwem na życie wieczne”⁵⁴.

⁴⁸ Por. L. TRIMELONI, *Compendio di liturgia pratica. Terza edizione aggiornata e ampliata con note e commenti di Pietro Siffi*, Milano 2007, s. 263.

⁴⁹ Por. A.J. NOWOWIEJSKI, *Wykład liturgii Kościoła Katolickiego*, t. II, cz. I: *O środkach rozwinięcia kultu*, Warszawa 1902, s. 631.

⁵⁰ CH. ZIELIŃSKI, *Sztuka sakralna. Co należy wiedzieć o budowie, urządzeniu, wyposażeniu, ozdobie i konserwacji domu Bożego. Podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych*, Poznań – Warszawa – Lublin 1960, s. 183.

⁵¹ Por. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, s. 57.

⁵² Por. *tamże*, s. 62.

⁵³ *Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II*, s. 486.

⁵⁴ *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, s. 376*.

Modlitwę tą znajdziemy już w Sakramentarzu z Werony⁵⁵. Była ona stosowana jako *Post communionem* (nr 531) w jednym z formularzy przypisanych do miesiąca lipca⁵⁶. Joseph Andreas Jungmann w swoim dziele *Missarum sollemnia* zauważa, że modlitwa ta, tak jak i wiele innych mszalnych modlitw recytowanych jako *Post communionem*, w sposób syntetyczny przedstawia chrześcijańską naukę odnośnie do Eucharystii i Komunii św. W samej zaś modlitwie *Quod ore sumpsimus* są wskazane dwa przejścia, które charakteryzują spożywającego Komunię św. Pierwsze to przejście od pokarmu dla ust do pokarmu dla ducha, a drugie od daru doczesnego, jako środka do zbawienia, do wieczności. Dlatego twierdzi, że euchologia ta oddaje typ wstępowania, jakie należy zrealizować mocą przyjmowanego Najświętszego Sakramentu⁵⁷.

Obrzęd puryfikacji i ablucji powstał w średniowieczu, w czasach, gdy bardzo dbano, aby żadna najmniejsza cząstka Eucharystii nie została zagubiona czy sprofanowana. Sam obrzęd poprzez wieki prezentował się w różnych formach, a od XIII w. był powszechnie stosowany⁵⁸. Z biegiem czasu praktykowane były dwie ablucje. Pierwsza z nich dotyczyła kielicha. Puryfikowano go z resztek Krwi Pańskiej. Druga to obmycie palców, które dotykały konsekrowanej Hostii. Wykonywano ją nad kielichem. Kapłan spożywał wino i wodę po tych obmyciach i wypowiadał dwie modlitwy⁵⁹.

Dzisiaj po rozdaniu Komunii św. ma miejsce obmycie kielicha lub kielicha i palców, które dotykały konsekrowanej postaci. Dokonujący puryfikacji wypowiada tylko jedną, wyżej przytoczoną modlitwę⁶⁰, która wyraża prośbę o silnym akcencie eschatologicznym, aby dar Komunii św. spożyty podczas ziemskiego życia był środkiem do osiągnięcia życia wiecznego. Modlitwa ta, choć prywatna i cicha, jest artykułowana za wszystkich („daj nam”), którzy spożywali Komunię św.⁶¹ Ma ona więc charakter eklezjalny.

⁵⁵ J.W. Boguniowski SDS jest zdania, że księga ta została utworzona z liturgicznych tekstów, których autorami było wielu papieży od IV do VI w. Teksty te zostały następnie zebrane w jeden tom na początku II poł. VI w. Por. J. BOGUNIOWSKI, *Rozwój historyczny ksiąg liturgii rzymskiej do Soboru Trydenckiego i ich recepcja w Polsce*, Kraków 2001, s. 59–60.

⁵⁶ Por. *Sacramentum Veronense* (Cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV [80]), L.C. MOHLBERG (red.), (Rerum Ecclesiasticarum Documenta cura Pontificii Athenaei sancti Anselmi de Urbe edita moderante Pontificio Instituto Liturgico. Series maior. Fontes 1), Roma 1994, s. 70.

⁵⁷ Por. I.A. JUNGMAN, *Missarum Sollemnia. Origini, liturgia, storia e teologia della Messa roaman*, t. II: *La Messa sacrificale*, Torino 1963², s. 316–317.

⁵⁸ Por. M. RIGHETTI, *Manuale di storia liturgica*, t. III: *L'Eucaristia. Sacrificio (Messa) e Sacramento*, Milano 1949, s. 433, 435.

⁵⁹ Por. J. SROKA, *Obrzęd Komunii*, w: ŚWIERZAWSKI (red.), *Mysterium Chrysti*, t. III: *Msza święta*, s. 309–310.

⁶⁰ Por. *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, s. 77–78.

⁶¹ Por. NOWOWIEJSKI, *Msza święta*, cz. I, s. 994.

8. Zakończenie

Zaprezentowane obrzędy i modlitwy, w których jest mowa o wodzie, wskazują, że ten znak w strukturze Mszy św. ma nie tylko higieniczne, praktyczne zastosowanie. Woda poświęcona na początku Mszy św. przypomina wszystkim zebranych o ich przynależności do Boga i Kościoła. Rytualne połączenie wina z wodą przypomina o tajemnicy wcielenia Jezusa Chrystusa. Obmycie dłoni przez składającego ofiarę to zewnętrzny wyraz jego oczyszczenia. Podczas słów epiklezy sformułowanie „rosa Ducha Świętego” podkreśla skuteczność i płodność tego daru; wzmianka o „odrodzonych z wody i Ducha” wskazuje na specyfikę i jakość nowo narodzonych; puryfikacja naczyń i towarzyszące jej słowa, choć wydawałoby się, że to tylko czynność higieniczna, wyrażają pragnienie, aby wszyscy, którzy przyjęli Przenajświętszy Sakrament, osiągnęli życie wieczne. Wszystko to, co zostało zaprezentowane o symbolice wody w czasie sprawowania Mszy św., jest jak wyspa — świadomość modlącego się Kościoła.

Water in the Holy Mass (the sign and its symbolism)

Summary

According to Julien Ries water belongs to the triad of the cosmic structure, which embraces three great symbols: water, tree and mountain, through which *sacrum* is being revealed. During the Holy Mass celebrated of the Paschal Season water is present very often either in the words of the prayers or as a sign. The use of water is not only for hygienic reasons, but the water formerly blessed through aspersion reminds everybody about their relationship with the Church and God; the act of adding a drop of water into the chalice of wine reminds the Mystery of Christ's Incarnation, His manhood and divinity; cleaning hands of the one who is offering the gifts means his purification; the epicletic formula *Spiritus tui rore sanctifica* emphasizes the efficiency and fertility of this intervention; the intercession prayer, which speaks about the reborn from the water and the Holy Spirit points to the newly baptized; a prayer ascribed to the purification of the chalice and paten expresses the will and possibility that all who receive Christ in the Eucharist will achieve eternal life.